

Varga Júlia (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára): *A jezsuita oktatás Kolozsváron a 16–18. században*

Az első egyetem-alapítási kísérlet Erdélyben: a Báthory-egyetem (1581-1605) alapításának, fennállásának körülményei

- A jezsuita iskolai hálózat kialakulása Európában (gimnáziumok, akadémiák) az ellenreformáció első hatékony fellépéseként.
- A katolikus Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király terve a kisebbségbe került katolicizmus megerősítésére Erdélyben és Lengyelországban a jezsuita rend segítségével. A rend meghívása és letelepítése Kolozsmonostoron (1579), ahol a jezsuiták gimnáziumot alapítanak.
- A rend betelepítése Kolozsvárra (1581), az ország szellemi központjába, Erdély legnagyobb unitárius központjába az első, 1580. május 18-án Vlnóban aláírt alapítólevél alapján, amelyben Báthory helyet és jövedelmet jelölt ki a jezsuiták számára. Felépül új iskolaépületük, működésüket az országgyűlés hagyja jóvá.
- A második, végleges alapítólevél (1581. május 12., Vlnó) leszögezi a jezsuiták feladatait: egyházi és állami szakemberek képzése és ezáltal a katolikus hit megerősítése; a hiányzó hazai felsőfokú képzés megteremtése egy olyan intézménnyel, amely *„minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait”*, ugyanakkor a jezsuiták jövedelmének kiegészítése további birtokadományozásokkal.
- Érvek amellet, hogy valóban egyetemi rangú volt a Báthory alapította felsőoktatási intézmény a rendtörténeti források, valamint az európai és magyar egyetemtörténet-kutatás tapasztalatai és értelmezési szempontjai alapján. A jezsuita oktatás-szervezet ismertetése európai példák alapján és annak bemutatása, hogy mi valósult meg ebből Kolozsváron. A pápai megerősítés kérdése, mint a katolikus egyetemalapítások elismerésének feltétele: a pápai megerősítést nem az akadémia, hanem a kolozsvári jezsuita szeminárium (papképző intézmény) nyerte el, amelynek alapítása az egyetem mellett (1583) beleilleszkedik a katolicizmus védvonalaként egész Európában felállított pápai szemináriumok sorozatába.
- A jezsuita rend 1588. évi kiutasítása és 1595. évi visszatérése Erdélybe. 1603-ig tartó tevékenységük e második korszakában folytatott élénk oktatási-felsőoktatási működésük bemutatása, a nemzetközi jezsuita tanári kar és új oktatási módszereik bemutatása, a diáklétszámok, az innen indult és később nevet szerzett jezsuita rendtagok példájának említése (Pázmány Péter, Kőrösi Ferenc, Kabos István stb.).
- Kolozsvár lakossága által 1603. június 9-én a jezsuiták és székházuk ellen intézett pogrom, és a rend végleges kiutasítása Erdélyből. Ennek politikai-vallási okai. A jezsuiták 15 éves erdélyi oktatási-hittérítési tevékenységének

értékelése, az általuk működtetett 16. századi, első erdélyi egyetem jelentősége, hatása.

A jezsuiták 17. századi erdélyi tevékenysége: a kolozsmonostori gimnázium (1618-1698)

- A 17. század a református vallás és művelődésügy aranykora Erdélyben. Bethlen Gábor kálvinista fejedelem felekezeti nagyvonalúságának és a jezsuiták tanítási módszerei elismerésének köszönhetően a rend visszatér Erdélybe, ahol korlátozott és ellenőrzött keretek között ismét missziós tevékenységet folytat.
- A jezsuiták 1618-ban Kolozsmonostoron nyitnak középfokú, hatosztályos gimnáziumot, amely a fejedelemség korában az erdélyi katolikusok legjelentősebb iskolája. A török portyázások miatt 1660-ban beköltöznek Kolozsvárra és ott nyernek engedélyt gimnáziumuk működtetésére. Ez a középiskola biztosítja a katolikus oktatás folytonosságát Erdélyben, és lehetővé teszi a 17. század végén, a megváltozott körülmények között a kolozsvári akadémia újraindítását.
- Egy újra felfedezett, fel nem dolgozott forrás bemutatása, amely a kolozsmonostori gimnázium egyetlen fennmaradt dokumentuma: az iskola Mária Kongregációjának anyakönyve, az „*Album Sodalitatis Reginae Angelorum Kolos Monostorini*”, amely 1641-től 1848-ig tartalmazza a Mária Kongregáció tagjainak, vagyis majdnem a teljes diákságnak a névsorát. Az *Album* az intézményi folytonosság bizonyítéka: folyamatos névsoraival megszakítatlanul átível az egész jezsuita korszakon (nemcsak a gimnáziumi, hanem a későbbi akadémiai korszakon is) egészen 1773-ig, sőt még a rend feloszlása után a piarista rend is használja.
- 1690-után a Habsburgok kezére jutott Erdélyben a kolozsvári jezsuiták újra az államhatalom által támogatott pozícióba kerülnek, visszanyerik birtokaikat és épületeket kapnak.

A kolozsvári jezsuita akadémia (1698-1773)

- 95 esztendei kényszerszünet után Kolozsváron a jezsuiták 1698-ban újra megnyitják akadémiájukat, a filozófia oktatásának elkezdésével. A felsőfokú képzés anyagi alapját gróf Apor István kincstartó 8000 forintos adománya teremti meg, és ugyancsak ő 30.000 forintot adományoz a jezsuita szeminárium újjáalapítására. A jezsuiták katolikus *universitasként* hirdetik magukat, vállalva a jogfolytonosságot a Báthory alapította egyetemmel. 1701-ben – állami támogatással is – újra megnyitják a szemináriumot, mint a diákok bentlakású szolgáló intézményt.

- A jezsuita akadémiának a többi akadémiától eltérő oktatási profiljának és szerepvállalásának bemutatása a 18. századi Erdélyben. A Rákóczi-szabadságharc után 1712-ben a teológiai kar megnyitása, majd a többségében protestáns környezetben a társadalmi elfogadottságra törekvő rend döntése az oktatás világi jellegének erősítéséről és a teológiai oktatás és kar visszafejlesztéséről. Így válik 1726-tól negyven éven keresztül az egy tanárral működő kolozsvári teológiai oktatás más egyetemek vagy szemináriumok teológiai oktatásának egyéves előkészítő lépcsőfokává. Ugyanekkor a bölcsészeti oktatás a nagyszombati vagy kassai jezsuita egyetemek színvonalán és tanárlétszámával működik és feladatának tekinti az – akár protestáns – ifjúság felkészítését a világi, közéleti pályákra.
- A kolozsvári jezsuiták 18. századi építkezései Kolozsvár arculatát meghatározó nagyszabású barokk épületegyüttest eredményeznek (akadémia, templom, szeminárium és nemesi konviktus). Az oktatás tartalma a század közepéig meglehetősen skolasztikus, ekkor azonban egyre inkább behatolnak a modern természettudományok.
- 1753-ban a felvilágosult abszolutista állam a bécsi egyetem mintájára modernizálja az egész birodalomban a jezsuita felsőoktatási intézmények – köztük a kolozsvári – szervezetét és az oktatás tartalmát, amely nyitottabb szellemiségű, gyakorlatibb lesz. Ennek bemutatása példákon keresztül. Ekkor ismeri el Mária Terézia a kolozsvári akadémiát birodalmi egyetemnek és megengedi az *universitas* cím használatát. Egy másik, most előkerült 18. századi levéltári forrás bemutatása: a kolozsvári nemesi konviktus anyakönyve, a „*Liber continens nomina et historia convictorum Claudiopoli anno 1703*”, amely a konviktusban lakó, többségében nemesi származású diák adatait tartalmazza 1703-tól 1848-ig, és hiteles képet nyújt az erdélyi katolikus főnemesi és nemesi családok generációinak iskoláztatásáról.
- A kolozsvári jezsuita akadémia/egyetem társadalmi szerepének, oktatási jelentőségének értékelése, megítélése nemzetiségi-felekezeti szempontból is. A jezsuita rend működésének utolsó éveiben a felvilágosult abszolutista államhatalomnak a felsőoktatás irányítására irányuló törekvéseinek és a kolozsvári akadémia teljes szerkezetű egyetemmé fejlesztésére irányuló terveinek bemutatása.